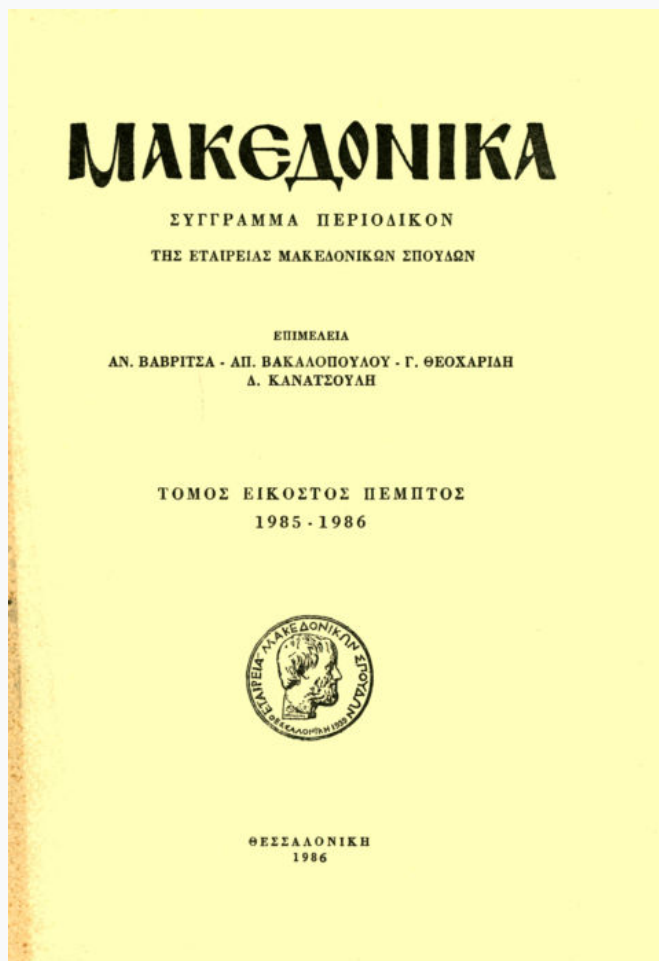

Μακεδονικά

Τόμ. 25, Αρ. 1 (1986)

Μακεδονική ταφική στήλη

Μαρία Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου

doi: [10.12681/makedonika.224](https://doi.org/10.12681/makedonika.224)

Copyright © 2014, Μαρία Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου Μ. (1986). Μακεδονική ταφική στήλη. *Μακεδονικά*, 25(1), 111–116.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.224>

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΤΑΦΙΚΗ ΣΤΗΛΗ

Στις ἀποθήκες τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης φυλάσσεται μιὰ ταφικὴ στήλη, τυχαῖο εὑρημα ἀπὸ τὸ Καλαμωτὸ τοῦ Νομοῦ Θεσσαλονίκης¹ (πίν. 1).

Πρόκειται γιὰ μιὰ ὀρθογώνια πλάκα ἀπὸ λευκὸ χοντρόκοκκο μάρμαρο ποὺ τὸ ὕψος τῆς δὲν ξεπερνάει τὰ 0,74 μ., ἐνῶ τὸ πλάτος τῆς φτάνει τὰ 0,89 μ.². Ἡ πλάκα εἶναι σχετικὰ λεπτὴ (0,05 μ.), ἐνῶ πλαταίνει αἰσθητὰ σ' ὅλο τὸ μήκος τῆς βάσης τῆς (0,16 μ.), ὅπου σχηματίζεται ἓνας ὀριζόντιος κανόνας ὕψ. 0,08 μ.). Οἱ παρεῖς καὶ ἡ πίσω ὄψη εἶναι χοντροδουλεμένες καὶ φέρουν αἰσθητὰ τὰ ἴχνη τοῦ βελονιοῦ, ἐνῶ στὴν πρόσοψη ὑπάρχει παράσταση ἀπὸ ἀνάγλυφες μορφές ποὺ πατοῦν στὸν κανόνα τῆς βάσης. Οἱ μορφές παρατάσσονται στὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ ἓναν κεντρικὸ ἄξονα ποὺ εἰκονίζει ἓνα βωμὸ κι ἓνα δένδρο στὸν κορμὸ τοῦ ὁποῖου ἐλίσσεται ἓνα φίδι. Στὰ δεξιὰ τοῦ κεντρικοῦ ἄξονα εἰκονίζονται ἓνας ἄνδρας καὶ μιὰ γυναῖκα, ἐνῶ στὰ ἀριστερὰ οἱ μορφές ἐνὸς ἱππέα κι ἐνὸς μικροῦ δούλου.

Ὁ ὄριμος ἄνδρας³ (πίν. 2), στὰ δεξιὰ, εἰκονίζεται μὲ μακρὸ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο. Στέκεται μετωπικά, μὲ σταθερὸ τὸ ἀριστερὸ καὶ ἄνετο τὸ δεξιὸ σκέλος καὶ μὲ στροφὴ τῆς κεφαλῆς κατὰ τρία τέταρτα πρὸς τὰ ἀριστερά. Τὸ δεξιὸ του χέρι κάμπτεται στὸν ἄγκωνα καὶ ἀκουμπᾷ στὸ στήθος, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ πέφτει στὰ πλάγια καὶ φαίνεται ὅτι κρατοῦσε ἓναν κύλινδρο⁴. Φυσιολογικὰ ἡ μορφή χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἓνα ὀστεῶδες, φαρδὺ πρόσωπο ποὺ ἔχει τονισμένα τὰ ζυγωματικά καὶ ἀπὸ ἓνα ψηλὸ μέτωπο ποὺ τὸ χαράσσουν ὀριζό-

1. Ἀρ. εὑρ. 6937. Βλ. ΑΔ 29 (1973-74) Β₃—Χρονικά, 687, ἀρ. 3, πίν. 497 δ. Γιὰ τὴν ἄδεια δημοσίευσης τῆς στήλης εὐχαριστῶ πολὺ καὶ ἀπὸ αὐτὴ τῇ θέσει τὴν Ἐφορὸ Ἀρχαιοτήτων κ. Κ. Ρωμοπούλου.

2. Λεῖπει ἓνα κομμάτι μαρμάρου ἀπὸ τὴν ἐπάνω ἀριστερὴ γωνία τῆς πλάκας κι ἓνα μικρότερο ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς. Παρατηροῦνται ἀκόμη δυὸ μεγάλες ρωγμές, μιὰ ὀριζόντια στὸ δεξιὸ μισὸ τῆς πλάκας καὶ σὲ ὕψος 0,25 μ. καὶ μιὰ κατακόρυφη στὸ ἀριστερὸ μισὸ ποὺ ξεκινᾷ σὲ ὕψος 0,46 μ. Δυὸ μικρότερες ρωγμές ὑπάρχουν στὸν κανόνα ποὺ ὀρίζει τὴν κάτω πλευρὰ τῆς στήλης, ἐνῶ εἶναι συγκολλημένον ἓνα μικρὸ κομμάτι μαρμάρου στὸ δεξιὸ τοῦ ἄκρο.

3. Ἡ μορφή διατηρεῖται γενικὰ σὲ καλὴ κατάσταση. Ἔχει χτυπηθεῖ τὸ πρόσωπο στὴν περιοχὴ τῆς μύτης.

4. Ὁ κύλινδρος ἔχει σπάσει.

ντιες ρυτίδες. Τὴν ὅλη εἰκόνα συμπληρώνουν τὰ κοντὰ σγουρά μαλλιά ποὺ ἀφήνουν τὸ μέτωπο καὶ τὰ αὐτιά ἀκάλυπτα.

Ἡ γυναικεία μορφή δίπλα (πίν. 3) φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο ποὺ περνᾷ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι. Εἰκονίζεται καθισμένη σὲ τρία τέταρτα πάνω σὲ δίφρο, ἐνῶ τὰ πόδια της πατοῦν σὲ χαμηλὸ ὑποπόδιο. Τὸ δεξιὸ της χέρι λυγίζει στὸν ἀγκώνα καὶ ὑψώνεται γιὰ νὰ πιάσει μιὰ πτυχὴ τοῦ ἱματίου, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ ἀκουμπᾷ μαλακὰ πάνω στὰ πόδια της. Τὸ ὄμοιδὸς καὶ ἀρρυθίδωτο πρόσωπό της χαρακτηρίζεται ἀπὸ μεγάλα μάτια καὶ ἀπὸ ἓνα μικρὸ στόμα. Τὰ μαλλιά της (ὅσα μένουν ἀκάλυπτα ἀπὸ τὸ ἱμάτιο) χωρίζουν στὴ μέση καὶ μὲ ἀπαλούς κυματισμοὺς κατευθύνονται πρὸς τὰ πλάγια.

Ὁ νέος ἱππίας¹ (πίν. 4) εἰκονίζεται πάνω σὲ ἄλογο ποὺ καλύπτει πρὸς τὰ δεξιά. Φορεῖ κοντὸ χιτῶνα καὶ χλαμύδα ποὺ πορπώνεται στὸ δεξιό του ὄμο. Φυσιογνωμικὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἓνα ὄμοιδὸς πρόσωπο μὲ μεγάλα μάτια καὶ κανονικὸ στόμα. Τὰ μαλλιά του εἶναι κοντὰ καὶ περιβάλλουν τοξωτὰ τὸ πρόσωπο ἀφήνοντας ἐλεύθερο τὸ μέτωπο καὶ τὰ αὐτιά. Ἡ κόμμωσή του εἰδικότερα διαμορφώνει κοντὲς δρεπανόσχημες ὁμάδες μαλλιών ποὺ διατάσσονται σὲ ἐπᾶλληλες σειρὲς μὲ κατεύθυνση ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ μπρὸς.

Ἡ μορφή τοῦ μικροῦ δούλου τέλος εἰκονίζεται μὲ κοντὸ χιτῶνα καὶ σὲ στάση τριῶν τετάρτων. Ἔχει κοντιὰ μαλλιά ποὺ διατάσσονται σὲ δρεπανόσχημες ὁμάδες καὶ πλαισιώνουν τοξωτὰ τὸ μέτωπο ἀφήνοντας ἀκάλυπτα τὰ αὐτιά.

Ἡ ἀπόδοση τῶν μορφῶν γίνεται προσεκτικὰ καὶ σὲ μερικὰ σημεῖα ἰδιαίτερα ἀναλυτικὰ. Στὸ πλάσιμο τῶν προσώπων ἰσχύουν δυὸ διαφορετικὲς τάσεις: Τὸ πρόσωπο τῆς γυναίκας καὶ τοῦ ἱππέα πλάθεται μαλακὰ, χωρὶς ἐντονούς κυματισμοὺς καὶ ἀπότομες μεταβάσεις. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, στὸ πρόσωπο τοῦ ὄριμου ἄνδρα κυριαρχεῖ ἓνα ρεαλιστικότερο στυλ ποὺ ἐκφράζεται μὲ τοὺς κυματισμοὺς τοῦ μετώπου, τὶς ρινοχειλικὲς αὐλακίες, τὰ ἐντονα ζυγωματικὰ καὶ τὰ τονισμένα ὁστά τῆς γνάθου ποὺ κόβονται ἀπότομα καὶ διακρίνονται ξεκάθαρα ἀπὸ τὸ λαιμό. Στὸ πλάσιμο τῶν ὀφθαλμῶν ἀξιοσημεῖωτη λεπτομέρεια ἀποτελοῦν τὰ παχιά, σαρκώδη βλέφαρα. Οἱ κομμώσεις δίνουν ἀπαλὴ εἰκόνα, ἀκόμη καὶ ἐκείνη τοῦ ὄριμου ἄνδρα ὅπου παρατηροῦμε στρογγυλὲς τρυπανιὲς γιὰ τὴ δῆλωση τῶν βοστρύχων. Ἀξίζει ἀκόμη νὰ ἀναφερθεῖ ἡ ἀπόδοση τῶν ἐνδυμάτων ποὺ γίνεται ἰδιαίτερα ἐπιμελημένα καθὼς οἱ πτυχὲς ἀφήνουν νὰ διακρίνονται τὰ περιγράμματα καὶ οἱ καμπύλες τοῦ σώματος.

1. Ἔχει χτυπηθεῖ ἡ μὴ καὶ λείπει ἡ δεξιὰ κνήμη. Φθορὸς ἔχει ὑποστῆ καὶ ἡ μορφή τοῦ ἀλόγου καθὼς ἔχει χτυπηθεῖ δυνατὰ ἓνα μέρος τοῦ κεφαλοῦ καὶ λείπει ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ δυὸ πόδια τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς.

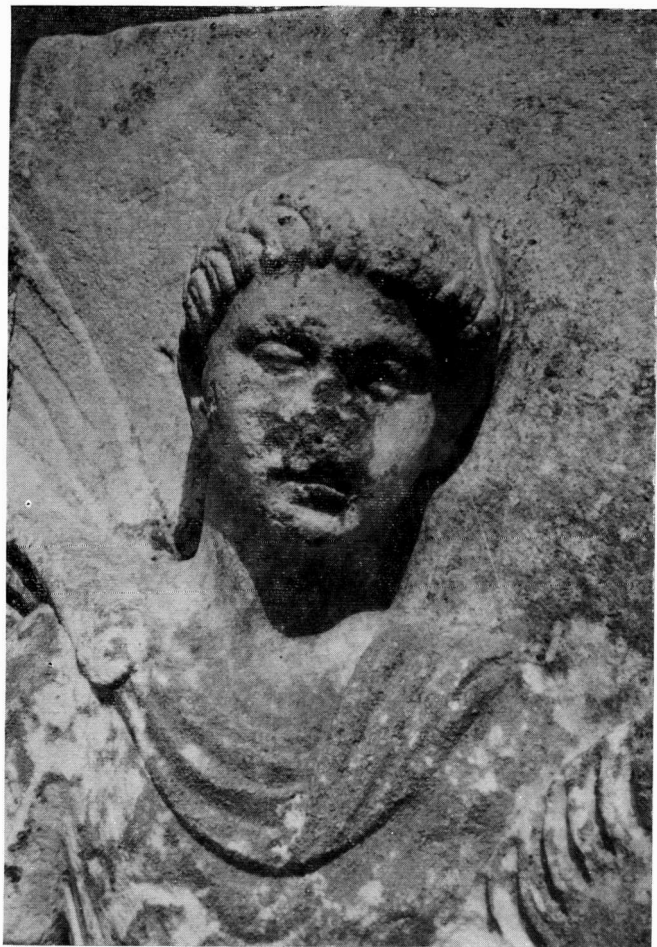
Ταφική στήλη στο Μοναστή Θεσσαλονίκης, αο. ένο. 6937

Ανδρική μορφή. Λεπτομέρεια από την ταφική στήλη του Μουσείου
Θεσσαλονίκης, αρ. ενρ. 6937

Ανδρική και γυναικεία μορφή. Λεπτομέρεια από την ταφική στήλη
του Μουσείου Θεσσαλονίκης, αρ. ενρ. 6937

Νέος ιππέας. Λεπτομέρεια από την ταφική στήλη του Μουσείου
Θεσσαλονίκης, αρ. ενρ. 6937

Τὸ ἀνάγλυφο γενικά ἔχει λαξευτεῖ ἀπὸ ἓνα τεχνίτη ποὺ ξέρεי νὰ δουλεύει μὲ μεράκι τὶς λεπτομέρειες χωρὶς ὥστόσο νὰ ἀποφεύγει καὶ τὴ συνοπτικότερη ἀπόδοση ἄλλων σημείων. Ἔτσι, δίπλα στὸ περίτεχνο ἀνέμισμα τῆς χλαμύδας τοῦ ἱππέα ἔχουμε τὸ βιαστικὸ πλάσιμο τῶν αὐτιῶν καὶ τὴν περιληπτικὴ ἀπόδοση τοῦ πίσω μέρους τῆς κόμμωσης¹. Ὑπάρχει τέλος ἡ προσπάθεια νὰ δηλωθοῦν διαφορετικὰ ἐπίπεδα καὶ αὐτὸ πραγματοποιεῖται μ' ἓνα ἔκτυπο-πρόστυπο ἀνάγλυφο. Τὸ δεξιὸ χέρι τῆς γυναίκας καὶ τὰ πόδια τῆς ἀριστερῆς πλευρᾶς τοῦ ἀλόγου ἀποδίδονται σὲ χαμηλὸ ἀνάγλυφο, ἐνῶ τὸ πίσω πόδι τοῦ ἱππέα δηλώνεται χαρακτά.

Ἄν θελήσουμε στὴ συνέχεια νὰ ἐντάξουμε τὴ στήλη σὲ κάποια χρονικὰ πλαίσια, τότε ἰδιαίτερα σημαντικό εἶναι τὸ σχῆμα² τῆς κόμμωσης τοῦ ἱππέα ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν εἰκονογραφία τῶν πορτραίτων τοῦ αὐτοκράτορα Τραϊανοῦ³. Στὰ ἴδια χρόνια συγκλίνουν ἄλλωστε καὶ τὰ ἰδιαίτερα τεχνοτροπικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀνάγλυφου, ὅπως τὰ περιγράψαμε παραπάνω.

Βρισκόμαστε σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ στὴ Μακεδονία ἀνθεῖ τὸ ταφικὸ πορταῖτο. Ἀνώνυμοι τεχνίτες⁴, περισσότερο ἢ λιγότερο ἐπιδέξιοι καὶ διεσπαρμένοι σ' ὁλόκληρὴ τὴ ρωμαιοκρατούμενη ἐπαρχία, εἰκονίζουν μορφὲς νεκρῶν καὶ ζώντων συγγενῶν⁵. Ἄν ἐξαίρουμε μερικὰ ὁλόγλυφα παραδείγματα, τὸ ταφικὸ πορταῖτο ἐκφράστηκε κατὰ κύριο λόγῳ σὲ ἀνάγλυφῳ μορφῇ πάνω σὲ στήλες, κυκλικὰ ἀνάγλυφα, βωμοὺς καὶ σαρκοφάγους. Στοὺς πέντε περί-

1. Οἱ λεπτομέρειες θὰ πρέπει νὰ εἶχαν ἀποδοθεῖ χρωματικά.

2. Χρησιμοποιοῦμε ἐδῶ τὸ γενικότερο ὄρο «σχῆμα» διακρίνοντάς τον ἀπὸ τὸν ὄρο «τύπος» ποὺ προϋποθέτει ὄχι μόνο τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς ἀρχικοῦ μοντέλου ἀλλὰ καὶ τὴν πιστὴ ἐπανάληψη ὁρισμένων λεπτομερειῶν. Στὰ πορταῖτα τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων ἡ διάταξη τῆς κόμμωσης ἀποτελεῖ σημαντικό ρυθμιστὴ τοῦ τύπου καὶ ὑπόκειται σὲ μιὰ αὐστηρὴ πειθαρχία. Ἀντίθετα, στὰ πορταῖτα ποὺ ἐξετάζουμε ἡ κόμωση δὲν ἐπαναλαμβάνει αὐστηρὰ τὶς λεπτομέρειες κάποιου συγκεκριμένου τύπου ἀλλὰ βασίζεται σ' ἓνα γενικὸ σχῆμα.

3. Βλ. W. H. Gross, *Bildnisse Trajans. Das römische Herrscherbild II*, Berlin 1940, πίν. 13α.

Ἡ κόμωση τοῦ ὄριμου ἀνδρα θυμίζει ἀνάλογες τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαβίων, βλ. G. Dal tro p, U. Hausmann, M. Wegner, *Die Flavien. Das römische Herrscherbild II*, 1, Berlin 1966, πίν. 21c, 21d. Ἐχει ἀποδειχθεῖ γιὰ τὸ ἔθνος τῆς Μακεδονίας, ὅτι στὰ πορταῖτα τῆς ἐποχῆς τοῦ Τραϊανοῦ ἐπιβιώνουν στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαβίων καὶ ἰδιαίτερα τὰ σχῆματα τῶν κομμώσεων. Σχετικὰ βλ. Μ. Λαγογιάννη, Πορταῖτα σὲ ταφικὰ μνημεῖα τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ρωμαιοκρατίας, Διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη 1983, 53.

4. Γνωρίζουμε μόνο τὸ ὄνομα τοῦ Εὐάνδρου, τεχνίτη ἀπὸ τὴ Βέροια. Σχετικὰ βλ. Μ. Λαγογιάννη, ὅ.π., 78 κ.ε., ὅπου γίνονται παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐργαστηριακὴ προέλευση τῶν ταφικῶν πορταῖτων τῆς Μακεδονίας.

5. Ἐλάχιστες φορὲς εἰκονίζεται ὁ νεκρὸς μόνος του. Συχνότερα συνοδεύεται ἀπὸ ἓνα ἢ καὶ περισσότερους συγγενεῖς (γονεῖς, σύζυγος ἢ παιδιὰ).

που αιώνες τῆς ζωῆς του¹, συναντήθηκαν και δέθηκαν ἁρμονικά ἡ ἐλληνιστική παράδοση τῆς Μακεδονίας με τὶς νεοφερμένες ρωμαϊκὲς τάσεις, ἐκφρασμένες σὲ διάφορους εἰκονογραφικοὺς τύπους.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τοῦ εἶδους ἀποτελεῖ τὸ μνημεῖο ποὺ ἐξετάζουμε. Ὁ ὥριμος ἄνδρας ἀποδόθηκε στὸ γνωστὸ ἀπὸ τὴν ὑστεροελληνιστικὴ παράδοση ἀγαλματικὸ τύπο τοῦ νέου τῆς Ἑρέτριας. Πρόκειται γιὰ ἕναν τύπο ποὺ εἶναι ἰδιαίτερα συχνὸς στὰ μακεδονικὰ ταφικὰ ἀνάγλυφα. Τὸ ἴδιο συχνὰ ἀπαντᾷ καὶ ὁ τύπος τῆς γυναικείας μορφῆς ποὺ εἶναι καθαρά ἐλληνικὸς² καὶ δὲν ἀπαντᾷ στὰ ταφικὰ μνημεῖα τῶν δυτικῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν. Στὴν τοπικὴ παράδοση ἀνήκει ἀκόμη ἡ μορφή τοῦ ἱππέα ποὺ ἀποδίδεται σύμφωνα με τὸ γνωστὸ εἰκονογραφικὸ τύπο τοῦ Θρακὸς ἱππέως³ καὶ ἀκόμη τὸ φίδι ποὺ ἐλίσσεται στὸ δένδρο, χθόνιο σύμβολο ποὺ συνοδεύει συνήθως τὶς μορφὲς τῶν νεκρῶν⁴. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ρωμαϊκὰ πρότυπα ἀκολουθεῖ ὁ τεχνίτης στὴν ἀπόδοση τῆς κεφαλῆς τοῦ ἱππέα καὶ τοῦ ὥριμου ἄνδρα, καθὼς τὸ σχῆμα τῆς κόμμωσής τους ἐπηρεάζεται ἔντονα ἀπὸ τὸ ἐπίσημο αὐτοκρατορικὸ πορτραῖτο⁵.

Προχωρώντας στὴν ἐρμηνεία καὶ ταύτιση τῶν μορφῶν, ἐρχόμαστε ἀντιμέτωποι με τὸ πρόβλημα κατὰ πόσο τὰ πρόσωπα ποὺ περιγράψαμε ἀποδίδουν τὰ πραγματικὰ φυσιογνωμικὰ χαρακτηριστικὰ ἐκεῖνων ποὺ εἰκονίζονται. Παρατηροῦμε ἀρχικὰ ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ ἱππέα ἐπαναλαμβάνεται με μικρὲς ἀποκλίσεις καὶ σὲ ἄλλα μνημεῖα τῆς περιοχῆς⁶. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ γυναικεῖο πορτραῖτο⁷. Δὲν ὑπάρχει ἀκόμη ἀμφιβολία ὅτι τὰ ἐξατομικευμένα χαρακτηριστικὰ τοῦ ὥριμου ἄνδρα ὀφείλονται σὲ μιὰ γενικότερη

1. Ταφικὰ πορτραῖτα ἔχουν διαπιστωθεῖ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ πρώτου π.Χ. αἰ. μέχρι τὰ τέλη τοῦ τέταρτου μ.Χ. αἰ.

2. Παραδείγματα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα: A. Conze, Die attischen Grabreliefs herausgegeben im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien, Berlin 1893-1922, II, 2, πίν. CCLVI ἀρ. 1168, ἀπὸ τὸ Βυζάντιο: N. Firatli, Les stèles funéraires de Byzance grécoromaine, Paris 1964, πίν. XII εἰκ. 84, 85 καὶ πίν. XIV εἰκ. 44, 58 καὶ ἀπὸ τὴ μικρασιατικὴ περιοχὴ: E. Pfuhl - H. Möbius, Die ostgriechischen Grabreliefs, Mainz/R. 1977-1979, I, πίν. 17 ἀρ. 66, πίν. 136 ἀρ. 918, πίν. 138 ἀρ. 921 καὶ πίν. 149 ἀρ. 989.

3. Μετὼν εἰκονογραφικὸ τύπο τοῦ Θρακὸς ἱππέως ἀσχολήθηκε πρῶτος ὁ A. Dumont, Rapport sur un voyage archéologique en Thrace, Paris 1869. Στὴ συνέχεια ἀκολούθησαν πολλοὶ ἄλλοι. Σχετικὸ σχόλιο βλ. M. Λαγογιάννη, ὁ.π., 15.

4. Γιὰ τὸ φίδι στὴν περιοχὴ τῆς Β. Μακεδονίας βλ. S. Düll, Die Götterkulte Nordmakedoniens in römischer Zeit, «Münchener archäologische Studien» 7 (1977) 137 κ.έ.

5. Βλ. παραπάνω.

6. Πρβλ. τὸ θραῦσμα τοῦ ἐπιτόμβιου κυκλικοῦ ἀνάγλυφου ἀρ. εὔρ. 299 Μουσείου Θεσσαλονίκης. Ἐπίσης τὴ σαρκοφάγο ἀρ. εὔρ. 1722 τοῦ ἴδιου Μουσείου.

7. Πρβλ. τὶς σαρκοφάγους ἀρ. εὔρ. 1722 καὶ 1942 τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης.

τάση της εποχής να εικονίζονται οι ανδρικές μορφές ρεαλιστικότερα από τις γυναικείες¹. Καταλήγουμε συνεπώς στο συμπέρασμα ότι οι κεφαλές που εξετάζουμε δεν αντιγράφουν τα χαρακτηριστικά κάποιων συγκεκριμένων προσώπων, αλλά αποτελούν περισσότερο γενικά εικονογραφικά σχήματα. Η διαπίστωση αυτή ισχύει για όλα τα ταφικά πορτραίτα της Μακεδονίας, όπως έχει δείξει η πρόσφατη μελέτη τους². Γνωρίζουμε σήμερα ότι οι τ χνίτες είχαν στη διάθεσή τους έτοιμα εικονογραφικά σχήματα που ήταν δυνατό να τα επαναλάβουν ακόμη και πανομοιότυπα σε άλλα μνημεία. Τα στοιχεία που συνήθως ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα ήταν η ηλικία και ίσως καθοριστικά φυσιognωμικά χαρακτηριστικά. Στο σημείο αυτό ήταν δυνατό να επέμβει και ο παραγγελιοδότης του μνημείου, ο οποίος είχε τις δικές του ιδέες και επιθυμίες για τον τρόπο της άπεικόνισης.

Ο ρόλος συνεπώς των πορτραίτων, ανεξάρτητα από το βαθμό της πιστότητάς τους, ήταν εικονιστικός και υπήρχε πάντοτε η πρόθεση να ταυτιστούν οι μορφές από το θεατή. Στην ταύτιση βοηθούσε η έπιγραφη που συνόδευε συχνά τα πορτραίτα και έδινε πληροφορίες για τους εικονιζόμενους. Άλλά και ο τρόπος απόδοσης των μορφών ακολουθούσε έρισμένους κανόνες, ύποτασσόταν δηλαδή σε μιá γλώσσα που μπορούσαν να καταλάβουν πιθανότατα όλοι οι σύγχρονοι. Έτσι η θέση των μορφών δεν ήταν τυχαία, αλλά ακολουθούσε τις περισσότερες φορές μιá συγκεκριμένη έιεραρχία. Άκόμη υπήρχε τρόπος να διακριθούν οι ηλικίες όχι μόνο με τα φυσιognωμικά χαρακτηριστικά αλλά και με τη βοήθεια της κόμμωσης ή της πτυχολογίας των ένδυμάτων³. Τέλος ήταν δυνατό οι νεκροί να παρασταθούν σε μιá ιδεαλιστική γυμνότητα ή σε διάφορους άγαλματικούς τύπους θεών για να διακριθούν από τους ζωντανούς.

Τò ανάγλυφο που εξετάζουμε δέ σώζει έπιγραφή, είναι όμως διαηγές τò μήνυμα της παράστασής του. Χωρίς άμφιβολία ο ώριμος άνδρας και η καθιστή γυναίκα αποτελούν ζευγάρι⁴. Είναι οι ζώντες γονείς του νεκρού, ο

1. Βλ. Μ. Λαγογιάννη, ό.π., 53.

2. Βλ. Μ. Λαγογιάννη, ό.π., 86 κ.έ. Έχουν προηγηθεί οι μελέτες: D. Dimitrov, Das Porträt auf den Grabstelen römischer Zeit in Nordostmakedonien, BIA Bulg) XIII (1939) 1-128. A. Rűsch, Das kaiserzeitliche Porträt in Makedonien, Jdl 84 (1969. 59-196. M. Alexandrescu-Vianu, Les stèles funéraires de la Macédoine romaine, Dacia, N.S. XIX (1975) 183-200.

3. Στις γυναικείες μορφές η πολυπλοκότερη κόμμωση και η κομψότερη πτυχολογία του έμάτιου αντιστοιχούν σε νεαρότερες ηλικίες. Οι ώριμότερες γυναίκες εικονίζονται τις περισσότερες φορές με τò έμάτιο «ώπέρ την κεφαλήν».

4. Ο κύλινδρος που πιθανότατα κρατούσε ο άνδρας είναι ένδεικτικός του ενδιαφέροντός του για τὰ γράμματα. Σχετικά βλ. Th. Birt, Die Buchrolle in der Kunst, 1907. Βλ. ακόμη E. Pfuhl, Jdl 22 (1907) 113 κ.έ.

όποιος ανεβαίνει σὲ μιὰ ἡρωϊκὴ σφαίρα καθὼς εἰκονίζεται στὸν εἰκονογραφικὸ τύπο τοῦ Θρακὸς ἱππέως¹. Τὶς μορφὲς χωρίζει ἡ παράσταση τοῦ δένδρου μὲ τὸ ἐλίσσόμενο στὸν κορμὸ του φίδι, χθόνιο σύμβολο ποὺ ἐδῶ μοιάζει νὰ ὀριοθετῇ δυὸ διαφορετικοὺς κόσμους.

ΜΑΡΙΑ ΛΑΓΟΓΙΑΝΝΗ-ΓΕΩΡΓΑΚΑΡΑΚΟΥ

SUMMARY

M. Lagogianni-Georgakarakou, Macedonian grave stele.

The grave stele, index No 6937 of the Archaeological Museum of Thessaloniki, comes from the region of Thessaloniki and it dates from the Trajan period. On the relief representation of the facade it can be observed a mixture of the hellenistic tradition of Macedonia and the newly introduced Roman tendencies. The faces of the figures are general illustrative forms, which are repeated in other monuments of the region. Otherwise the relief is regulated by certain rules that enable the identification of the illustrated figures and the understanding of the general message of the representation.

1. Εἶναι δυνατό ὁ Θραῶς ἱππεὺς νὰ παριστάνει ὄχι τὸ ἀφηρημένο σύμβολο, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸ νεκρὸ, ἀποτυπώνοντας τὰ φυσιογνωμικά του χαρακτηριστικά. Σχετικὸ παράδειγμα σώζουν οἱ ταφικὲς στήλεις ἀρ. ἐρ. 1758 καὶ 6115 τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης καὶ ἀκόμη μιὰ ταφικὴ στήλη ἀπὸ τὸ Μουσεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης, βλ. G. Mendel, *Musées Impériaux Ottomans: Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines*, Constantinople 1912-14, III, 270 ἀρ. 1050. Σχετικὰ βλ. καὶ S. Düll, ὁ.π., 89.